

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ *

Yıldız AKSOY

İstanbul Aydın Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
yildizaksoy@aydin.edu.tr

Vahit Özkardaş

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları Müdürlüğü

ÖZET

Bu araştırmada İstanbul'un en eski ve en büyük mezarlığı olan Karacaahmet Mezarlığı örneğinde kent mezarlıklarındaki peyzaj tasarım hataları ile bunlardan kaynaklı bakım sorunları tespit edilmeye çalışılmıştır. Günümüzde çok fazla çalışmanın yapılmadığı mezarlıkların peyzaj tasarım ve bakım ilkelerini, yeşil alan içindeki önemini, kente kazandırdığı değerleri ortaya koyabilmek, Karacaahmet Mezarlığı örneğinde bu ilkelerin değerlendirilmesinden çıkan sonuçların ilkesiz gömüler ile geri dönüşü olmayacak yeni mezarlıklara sebep sonuç ilişkisi içinde öneriler getirmek hedeflenmiştir. Karacaahmet mezarlığının tarihi süreci ve çevresindeki yapı, donatılar ve alanlar incelenmiştir. Mezarlıktan 0-30, 30-60, 60-90, 90-120 cm toprak numuneleri ve kazı alanlarından çıkan suların numuneleri alınarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi laboratuvarlarında fiziksel ve kimyasal analizleri yaptırılmıştır. Zemin durumu tespiti için 2-2,5 m derinliğinde açılan muayene çukurlarından alınan numunelerle Y.T.Ü Geoteknik laboratuvarında mezarlık zeminin yapısı belirlenmeye çalışılmıştır. Mezarlık içinden, sınırından, 250 m ve 500 m dışından su numuneleri alınarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Hıfzısıhha Müdürlüğü laboratuvarlarında analizleri yaptırılmıştır. Karacaahmet mezarlığının 1. ve 6. adası hariç 10 adet adasının teşekkül ettiği 516.554,23 m² alanda (yüzde 87,59) yapılan çalışmada 87 cins ve türde 18085 adet ağaç sayılarak envanter çıkartılmaya çalışılmıştır. Mezarlığın tasarım ve bakım durumunun tespit ve değerlendirilmesi için çalışma alanında gözlemlerle,

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

araziden ve hava görüntülerinden ölçümlerle sayımlar yapılmıştır. Elde edilen veriler ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karacaahmet, Mezarlık, Peyzaj Tasarım İlkeleri, Mezarlık Sorunları

* Vahit Özkardaş tarafından Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde Yrd. Doç. Dr. Yıldız AKSOY'un danışmanlığında hazırlanmış olan yüksek lisans tez çalışmasından elde edilmiştir.

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı Ve kapsamı

İki dünya arasında kapı olarak düşünülen mezar ve onunla ilgili her şey insanların daima ilgisini çekmiştir. Mezar vefat eden insanların bu dünyada bıraktıkları en önemli işarettir. Mezar ve mezarlıklar ölülerin gömüldükleri çukurların toprakla doldurulmalarıyla tümsekleşmiş kabarık bir arazi parçası veya sınırları çevrilmiş belirli bir alandan ibaret değildir (1).

Mezarlıklar özel koruma kanunu ile korunan, imar planı değişikliği ile başka maksatlarla kullanılamayacak alanlar olup çeşitli sebeplerle kentin yeşil alanlarının artırılmadığı zamanımızda yeşil dokusunu tamamlarlar. Geçmiş kültürümüzde, yabancı kültürlerin de bazılarında mezarlıklar gömü fonksiyonlarının dışında farklı amaçlarla örneğin dinlenme ve gezinti içinde kullanılmışlardır. Oysa zamanımızda mezarlık olarak işletilen ancak tasarımdan yoksun bu alanlar bakım sorunları ile beraber insanların cenazelerini zorunlu sebeplerle bıraktıkları ancak memnun olmadıkları ve sürekli eleştirdikleri şehir içindeki ölü gömme vazifesi gören yerler olarak görülmüştür.

Mezarlıklarımız, tarih içinde XI. yüzyıldan itibaren, yöresel düzeyi aşarak, dünya sanat gelişmesi ile paralellik kurabilen ve evrensel boyutlara ulaşan Türk Mimarisinin çizdiği yörüngeyi izleyerek, ona paralel bir gelişme göstermiştir. Ancak son yıllarda ülkemizde mezarlıklar göz ardı edilmekte ve yalnızca bir defin alanı olarak görülmektedir. Önceleri kent dışında kalan mezarlıklar, zamanla büyüyen kentin sınırları içinde kalmış ve yaşama mekânları ile iç içe

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

girmiştir. Kent mekânı içinde veya yakın çevresindeki bu alanlar kentin açık-yeşil alanlarını birbirine bağlayan organik bağları oluşturmaktadır.

Belediyeler eskiden beri önceliklerini farklı konularda belirlemiş, mezarlıkları ölü yatırım noktaları olarak gördüklerinden kendi şartlarında belirledikleri asgari bakımları yerine getirmeye çalışmışlar, tasarım ve planlama yapmadıklarından zamanla mezarlık alanları düzensiz olarak gelişmiştir.

Bu araştırmanın amacı çok fazla çalışmanın yapılmadığı mezarlıkların peyzaj tasarım ve bakım ilkelerini, yeşil alan içindeki önemini, kente kazandırdığı değerleri belirleyebilmek, Karacaahmet mezarlığı örneğinde bu ilkelerin değerlendirilmesinden çıkan sonuçların ilkesiz gömüler ile geri dönüşü olmayacak yeni mezarlıklara sebep sonuç ilişkisi içinde öneriler getirmeyi hedeflemektedir.

1.2. Materyal ve Metot

Bu çalışmada mezarlıklarla ilgili kitap, sempozyum, dergiler, yayınlanmış tezler, elektronik kaynaklardan yararlanılmıştır. Karacaahmet mezarlığının tarihi süreci ve çevresindeki yapı, donatılar ve alanlar incelenmiştir. Üsküdar Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü'nün, Üsküdar İlçesinde hizmet verdiği aktif ve pasif yeşil alanlar temin edilerek değerlendirmeleri yapılmıştır. Mezarlıktan 0–30, 30–60, 60–90, 90–120 cm toprak numuneleri ve kazı alanlarından çıkan sulardan numuneler alınarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü laboratuvarlarında fiziksel ve kimyasal analizleri yaptırılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Zemin durumu tespiti için 2–2,5 m derinliğinde açılan muayene çukurlarından alınan numunelerle Y.T.Ü Geoteknik laboratuvarında mezarlık zeminin yapısı belirlenmeye çalışılmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Deprem ve Zemin İnceleme Müdürlüğünden mezarlık yakınında açtığı sondajlardan elde ettiği zemin etütleri ve yeraltı su seviyesi belirlenmeye çalışılmıştır. Mezarlık içinden, sınırından, 250 m ve 500 m dışından su numuneleri alınarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Hıfzısıhha Müdürlüğü laboratuvarlarında analizleri yaptırılmıştır. Mezarlığın tasarım ve

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

bakım durumunun tespit ve değerlendirilmesi için çalışma alanında gözlemlerle, araziden ve hava görüntülerinden ölçümlerle sayımlar yapılmıştır.

2. KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI AÇISINDAN İNCELENMESİ

İstanbul'un en büyük ve en eski islam mezarlıklarından olan Karacaahmet mezarlığı ağırlıklı olarak Üsküdar ilçesinde yer almakta olup güneyini Kadıköy ilçesi sınırlamaktadır.

Karacaahmet mezarlığı kuruluşu itibariyle İstanbul'un en eski ve en büyük mezarlığıdır. Yıllar boyu gördüğü tahribatlar ve açılan yollar neticesinde fiziken oldukça küçülmüştür. Günümüzde Karacaahmet mezarlığı bütününden ayrı düşünülen Seyit Ahmet, Mahmut Baba ve ayrılık çeşme (araplar) mezarlıklarını dahil eder ise 644.281,61 m² alanı kaplayan mezarlığın 12 adet ada toplamı ise 589.752,97 m²'dir (2).

Toplamda takriben 117.950 adet mezar yerinin olduğu düşünülse de net bir rakam verilememektedir. Mezarlıklar müdürlüğünün kurulduğu 1937 yılından yaklaşık 5 yıl sonrasında cenaze kayıt defterleri tutulmaya başlanan Karacaahmet mezarlığı dahilinde mükerrer definleri ve mezarlık bütününden ayrılmış alanları da düşünürsek milyonlarca defin yapılmış bir mezarlık karşımıza çıkacaktır. Mezarlığın gömü yapılmamış hemen hemen hiçbir noktası bulunmamaktadır (2).

2.1. Mezarlık Adaları ve Parselleri

Karacaahmet Mezarlığı 12 adadan müteşekkil olup toplam 589.752,97 m² alana sahiptir. Mezarlık adalarının tamamına yakın bölümünde mezar içi yollar

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

bulunmamasından dolayı sirkülasyon ada etrafındaki araç yollarından sağlanmaktadır.

Adalar içerisinde farklı büyüklükte, sayı ve şekillerde tahsislerin yapıldığı görülmektedir. Mezarlar adalar içerisine rast gele serpiştirilmiş görüntüsü vermektedir. Mezarlar birbirilerinin önüne ve arkasına düzensiz yerleştirilmiş, bazı noktalarda yer edinebilme adına sıfır noktasına kadar sıkıştırılmıştır. Mezarlıkta tek kişilik, iki kişilik, daha fazla sayıdaki aile kabirleri, çocuk kabirleri için ayrı adalar tasarlanmamış mezarların hepsi iç içe karışmış haldedir.

Mezarlıktaki mezarların yerlerini gösterir fiziki numaraları bulunmamaktadır. İdarece verilen mezar numaraları cenazelerin yıllar bazında mezarlığa geliş sırasına göre cenaze kayıt defterindeki kayıt sıra numarasıdır. Mezarlık adalarına ne kadar defin yapıldığı, fiziken ne kadar mezar yeri olduğu ve kayıttaki bir mezarın adanın neresinde olduğu bilinmemektedir. Mezarlıkta parsel sistemi bulunmadığından mezar yerlerinin mezar sahiplerince gösterilmesi ve muhafaza edilmesi istenmektedir. İdarece beyanın kontrol sistemi ise ada ile tahsis belgesindeki ada numarasının çakıştırılması, tahsis edilmiş mezar adedi ve ölçüsü, baş taşında yazılı olan isimler gibidir. Mezarlıkta düzen adına geliştirilmiş tek unsur kible yönüdür. Mezarlar adalar içinde çoğunlukla kibleye uygun yerleştirilmiş olsa da yer edinebilme adına aksi durumda olanlarda az değildir (2).

Karacaahmet mezarlığının Seyit Ahmet deresi üzerindeki 11. adası mezarlığın tek parselli bölgesidir. Mezarlığa kuzey tarafında yer alan tek kapıdan girilebilmektedir. Mezarlık kuzey noktasından güneyine doğru hafif meyillidir. Kapıdan en güneyde yer alan mezarlara yaklaşık 250 m mesafe bulunmaktadır. Ana aks olarak değerlendirebileceğimiz bu yol yer yer 2–2,5–3,5 m gibi değişiklik göstermektedir. Kapıdan 150 m sonra sola doğru 2,5 m ‘lik genişlikte 45 m uzunlukta çıkmaz bir sokak bulunmaktadır. Bu noktadan 75 m sonra küçük araçların dönebileceği 4 m yarıçaplı küçük bir meydancık bulunmaktadır. Mezarlık adası kendi içerisinde parsellere, parsellerde numaralarla mezar yerlerine ayrılır. Parsel planı bulunmasına rağmen artan mezar talepleri üzerine parsel sonunda peyzaj için bırakılmış alanlar parsel planına sonradan eklenerek

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

ve farklı ölçüler verilerek uzatılmıştır. Mezarlıkta parsel planı yapılırken mezarlığın duvarları boyunca iç tarafını dolaşacak bir yol bırakılmamıştır (2).

Mezarlıkta parsel planını gösterir harita bulunmadığı gibi parsel numaralarını gösterir tabelalarda bulunmamaktadır. Mezar parsellerini arazide renk ya da doku özelliği ile ayıracak bir düzenleme yapılmamıştır.

Kible yönü Karacaahmet mezarlığında kısım kısım değişiklik gösterse de 11.adadaki kible yönü doğru tespit edilmiştir. Mezarların baş veya ayakları tarafında genelde 0,5 m ile 1 m arası yaya ulaşım yolu bırakılmıştır. Karacaahmet mezarlığın eski bir mezarlık olmasından dolayı tasarım ilkelerine uyması doğal olarak beklenemez.

2.2. Mezarlık Girişleri

Mezarlığın en önemli girişi Nuh kuyusu caddesi üzerinde bulunan girişdir. Mezarlığın bu girişi aktif olarak araç ve yayalar tarafından kullanılmasına rağmen ışıklı trafik noktası bulunmamakta, ayrıca yayalar için ayrı bir girişte tasarlanmamıştır. Nuh kuyusu caddesine katılım ve caddeden mezarlığa giriş için bir trafik düzenlemesi bulunmamaktadır. Sadece orta refüjden mezarlığa dönüş için bırakılmış yarım şerit ve sola dönülebilir tabelası mevcuttur. Altunizade tarafından gelen araçlar kontrolsüz bir şekilde bu girişi kullanmak ister iken mezarlık çıkışından Harem istikametine dönecek araçlarla, harem istikametinden gelip bu yolu ve mezarlık girişini kullanmak isteyen araçlar çoğunlukla tehlike altında kalmaktadır. Mezarlığın çok sayıda girişi kapısız olup daha önceki yıllarda yapılan yanlış gömülerden dolayı girişler genelde yaya yolunu kesmeyecek şekilde içeriden basamaklı yapılmıştır (4).

Mezarlığın hiçbir girişinde mezarlık adının ve isim ya da kapı numarasının yazılı olduğu tabela veya cadde den yön gösterir tabelası mevcut değildir. Mezarlığın sadece müdür yardımcılığının bulunduğu bölgede 3 tabela ile hizmet binası tarif edilmektedir. Mezarlığın caddeye bakan birkaç adasının dışında ada numaraları giriş kapıları yanında kısmen bulunmaktadır

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

2.3. Mezarlık Duvarları

Günümüzde Karacaahmet mezarlığının 9.650 m olan dış duvarlarının büyük bir kısmı 1990'lı yıllarda küfeki taşı ile hazırlanmış duvarlarla çevrilidir.

Mezarlıklar mevzuatına göre mezarlık duvarlarının hariçten insan ve hayvan girmesini engellemesi adına 2 m' den aşağı olmaması gerekmektedir. Mezarlık duvarları İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun proje onayıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesince 1999–2000 yıllarında yaptırılmıştır. Duvar dini inanışlar gereği içeriği göstermektedir. Mezarlığın duvar parmaklıklarının yüksekliği 102 cm, iki parmaklık arası boşluk 13 cm'dir. Parmaklık kalınlığı 20 cm'dir.

Duvarın parmaklıklı olmasında amaç sadece kişilerin mezarlık yakınından geçerken mezar taşında adı yazan kişi adına dua edebilme imkanı tanımak değil mezarlıkla alakası olmayan kişiler için ise mezarın uzaktan algılanmasını dolayısıyla oluşabilecek olumsuz psikolojiyi azaltmak ayrıca zamanla düzensiz gelişen mezar yapılarının oluşturduğu görüntü kirliliğini gizlemek en önemlisi de çok az kalmış tarihi mirasımız olan mezar yapılarını vandalizmin olumsuz etkilerinden kısmen de olsa engellemektedir.

Sınırlayıcı özelliği ile mezarlığı diğer kamu ya da özel parsellerden sınırlayarak sınırlarını tanımlamaktadır. Bu duvar tipi sadece Karacaahmet mezarlığında değil diğer mezarlıklarda da uygulandığından mezarlığın adını ve mezarlıktan geçtiğini bilmeyenlere bile simgesel olarak servi ağacının vermiş olduğu mezarlık kavramı gibi insanlara mezarlığı direkt mezar yapısıyla değil adeta sembol duvarı ile hatırlatmaktadır (5).

Duvarların eleştirilebilecek konuları ise malzeme seçimi ile uygulamadaki hatalardır. Duvarlar küfeki taşının yoğun ve homojen tabakalarından seçilmemiş olsa gerek ki darbelere karşı oldukça dayanıksızdır. Küfeki taşı piyasada kolay

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

bulunmadığı gibi tamirinde güçlükler ortaya çıkmaktadır. Çünkü piyasada işi bilen duvar ustası sayısı oldukça zordur.

Duvar üstündeki harpuştanın bazen de parmaklıkların zamanla mezarlık duvarlarının bazı bölümlerinde ayrıldığı ve hatta düşmüş olduğu görülmüştür. Diğer bir olumsuz yanı ise beyaz olan bu taşın zamanla kirlenerek koyu gri renk almasıdır. Bazı bölümlerinde sokak grafitileri de yapılmış duvarların özellikle araç yollarına bakan kısımları ayrıca eksoz gazlarından etkilendiğinden çok kirli olduğu görülmektedir. Küfeki taşının temizliği için yüksek basınçlı kum uygulaması da duvarın yüzeyini daha da yıpratarak kirliliği adeta taşın derinlerine iletmiştir. Basınçlı kum temizliği sonrası yapılan koruyucu yüzey boyasının da etkili olmadığı duvarı kirliliğe karşı koruyamadığı görülmüştür. Kirlenen duvarların temizlenmesi gerekmektedir.

2.4. Yaya ve Araç Yolları

Mezarlığın Dr. Eyüp Aksoy caddesinin başında yer alan yaya girişinden merdivenle mezarlığa girilmekte yaklaşık 280 m'lik yaya yolu Nuh kuyusu caddesi paralelinde yer yer 2-3 m eninde eğimli bir yolla Şakir' in Camiinin olduğu noktaya doğru çıkmaktadır (2).

Karacaahmet mezarlığı yolları özellikle yanlış yapılan gömü ve mezar yapılarından dolayı ana aksı haricinde ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Yollar birbirine paralel, kesişen ya da birleşende olsa genel anlamda standartların altında kalmaktadır. Mezarlığın etrafını içten dolaşacak şekilde araç ya da yaya yolu bırakılmamıştır. Mezarlığın derinlerinde yer alan mezarlara cenaze defini için ya da ziyaret için ulaşmak oldukça zordur. Bu ihtiyaç mezarlığın cadde ya da sokaklara bakan bölümlerinde genel de kontrolsüz geçiş noktaları ya da merdivenler yapılarak giderilmeye çalışılmış, ancak bunlar bile ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktır.

Mezarlık içerisinde araç yolları genelde tek araçlık gidişe müsaade etmektedir. Tek araçlık yollarda genelde yayalar için kaldırım bulunmadığından yol ortak kullanılmakta, araçların geçişinde yayalar mezar yapıları arasında kalmış küçük boşluklara girmekte veya mezar üstlerine çıkmaktadır.

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

Yolun darlığından ve mezar yapıları ile yetişmiş ağaçlardan dolayı kavisli yollarda araçlar ve yayalar birbirini görememektedir. Yaya yol uzunlukları ve genişlikleri oldukça yetersizdir. Yaya yolları çok az olduğu gibi düz bir hat da göstermemektedir. Yaya yolları, araç yolları ve mezar yapıları ile bölünmekte, daraltılmakta veya kapatılmaktadır.

2. 5. Otopark

Mezarlığın merkez kısımlarını oluşturan ve yüz ölçümünün yüzde 71'lik kısmını teşkil eden adalarına (1.,2.,3.,4.,5.) hizmet verecek şekilde mezarlık içerisinde yeterli otopark alanı bulunmamaktadır. Mezarlığın genelinde toplamda 162 araçlık otopark alanı vardır (3).

Otopark alanının tasarımına bakıldığında ana aksın girişinde ona paralel yer alan ayrıca kapalı otoparkında hemen çıkışında bu alanın araç ve yaya sirkülasyonunu tek giriş çıkış noktasından sağlanmakta, çıkış noktasında yer alan yola diğer noktalardan da katılım olacağından sıkıntılı bir durum söz konusudur. Otopark çıkışında küçük araçlar için dönüş yarıçapı yeterli iken diğer araç büyüklükleri için uygun değildir. Dolayısıyla giriş ve çıkışlarda hem araçlar hem de yayalar için problem yaşanacaktır. Zemin düz, granit küp taş ile döşeli, otopark alanından ana aksa geçişte yaya geçidi bulunmamaktadır.

Ana girişte Camii ve müdürlük ofislerinin yanında bulunması en avantajlı durumudur. Şerit çizgileri bulunmamaktadır. Araçları gizleyecek ve güneşten etkilenmelerini önleyecek ağaçlandırma yapılmamıştır. Eksoz gazlarının yaya kaldırımında bulunan kişilere gelmesine mani olacak çalı türü bitkilendirme yerine çiçek tercih edilmiştir. Bu alanda yağmurda suyun birikmesini önleyecek alt yapı bulunmamaktadır.

Kapalı otopark içerisinde yer alan çok sayıdaki kolon manevra ve park yapmayı

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

zorlaştırmakta ayrıca alçak tavan küçük araç harici araç girişine müsaade etmemektedir. Kapalı otoparka giriş ve çıkış için dönüş yarıçapı yeterli değildir. Bundan dolayı araçlar çıkışın yanında ve karşısında yer alan kaldırımlara çıkarak dönebilmektedir.

2. 6. Wc ve Şadırvan

Mezarlığın içerisinde şadırvan ve wc'ler Şakir' in Camiinin altında ve Dr. Eyüp Aksoy caddesi üzerindeki Müdür yardımcılığı hizmet binası ile gasil hane yanında bulunmakta iken meydana yer alan Şehitlik Camii önünde ise sadece şadırvan bulunmaktadır. Şakir 'in Camii wc ve şadırvanları camii zeminin altında, yeterli ölçü ve sayıda oldukça modern tasarlanmıştır.

2.7.Donatılar

2.7.1. Çeşmeler

Mezarlığın içerisinde cenaze sahipleri tarafından hayrat olarak yaptırılmış çok sayıda çeşme yer almaktadır. Çeşmeler İslam inancında ve Türk adetlerinde kişinin vefatından sonra hayatta iken işlediği günahlarına bir şekilde kefaret olacağı inancıyla yakınlarınca yaptırılmaktadır.

Mevcut çeşmeler çoğunlukla estetik kaygıdan uzak cenaze sahiplerinin mali güçleri oranında yaptırılmıştır (2).

2.7. 2. Oturma Mekânları ve Birimleri

Karacaahmet mezarlığının içerisinde ziyaretçilere yönelik oturma mekânları çok az olup buralardaki ihtiyaç genelde banklarla karşılanmıştır. Şakir'in camii karşısında, altı yol meydanında havuz etrafında, Şehitlik ve Fethi Ahmet Paşa camii yanında, gasil hane ve cenaze bekleme yeri ile idari bina arkasında yer alan banklar birbirinden farklı ayrıca kullanıldıkları az sayıdaki yerde de fonksiyonel değillerdir.

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Mezarlıklar, tarihimizin, dini ve kültürel kimliğimizin, sanat anlayışımızın, adet, Gelenek ve göreneklerimizin, saygı, üzüntü ve kızgınlıklarımızın, beklentilerimizin, hırslarımızın, mali durumumuzun velhasıl günlük yaşantımız da dahil bir çok konunun yansıdığı veya yansıtıldığı çok önemli alanlardır. Yazılı tarihimiz az olduğu için mezarlıklar bu toprakların bizlere bıraktığı en önemli yazılı kayıtlardır.

İstanbul'un en eski ve halen en büyük olma özelliğini koruyan Karacaahmet Mezarlığı İstanbul geneli mezarlıklarının peyzaj tasarımı ve bakım sorunlarını belirlemek ve yeni mezarlık alanlarına öneriler getirebilmek için örnek mezarlık olarak belirlenmiş ve mezarlık alanının peyzaj ilkeleri çerçevesinde analizi yapılmıştır.

Karacaahmet mezarlığının eski tarihlerde planlama ilkeleri ile kurulmamış olmasına rağmen yine de birçok konuya dikkat edildiği görülmektedir. Mezarlık şehir yerleşiminden ayrı, şehre yeteri uzaklıkta ve o zaman için çok önemli olan Bağdat yolu üzerinde kurulmuştur. Ancak yıllar boyunca mezarlık yakınına imar izinleri verilerek konutlar mezarlığa '0' noktasına yaklaşmıştır. Günümüzde de mezarlık ulaşım akslarına yakın ve toplu taşımaya uygun ulaşılabilir bir konumda bulunmaktadır (3).

Mezarlık eğim, bakı ve yükseklik olarak istenilen düzeye yakındır.

Cesedin çürüyüp toprağa karışmasının kolaylığı açısından mezarlık yerinin jeolojik yapısı çok önemlidir. Çok gevşek zeminli, çok sert ve kayalık araziler mezarlık için uygun değildir. Mezar yerlerinin kolay kazınabilmesi ve suyu geçiren bir toprak yapısına sahip olmaları gerekir. Örneğin andezitli zemin mezarlık için uygun değildir. Andezit kayaktan oluşmuş zemin volkanik ve kayalıktır. Üstünde toprak yoktur ve sert küskü olduğundan zor kazınabilen üstelik suyu geçirmeyen bir zemindir. Bozulmuş andezit zeminler ise (bozulmamışlara göre) daha kolay kazıldıkları ve suyu geçirdikleri halde

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

üzerinde hiç toprak bulundurmadıkları için çürüme işlemini geciktirir, bu nedenle tercih edilmemelidir. Toprak zeminler, silt-kum-kil-çakıl karışımı alüvyon zeminler mezarlık alanlar için en uygun zeminlerdir (4).

Karacaahmet mezarlığının jeolojik yapısı deprem, heyelan ve göçük riskine karşı 12. adası hariç iyi durumda sayılır. Toprak yapısı yer yer olumsuzluk gösterse de gömüye engel değildir. Toprak cesetlerin çürümesi için istenilen özellikleri taşımaktadır. Yeraltı su seviyesi çevresinde ve içinde Osmanlı döneminde açılmış ve hala kullanılmakta olan su kuyularına rağmen 2,5 m' nin altındadır. Ancak kazı alanından, kuyulardan vb alınan su numunelerine yapılan laboratuvar analizlerinde bakteri yoğunluğunun tehlikeli boyutlarda olduğu görülmüş, mesafenin artışı ile bakteri yoğunluğunun azaldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla mezarlık içindeki kuyuların kullanılmaması gerekmektedir (3).

Jeolojik yapısı defin yapmaya uygun olmayan alanların ıslahı hem güç hem de masraflı olacağından öncelikle alternatif alanlar değerlendirilmelidir. Mecburiyet durumunda mutlaka zeminde ve gömü alanlarında yeterli ölçüde ıslah yapılmadan gömü işlemlerine başlanılmamalıdır.

Fay hattı geçen zeminler, deprem riski taşıdıklarından mezarlık alanı olarak seçilmemelidirler. Depremler; mezarlarda çökmelere, zehirli gaz çıkışına ve kötü kokulara neden olacakları için fay hattı geçen zeminler, mezarlık olarak kullanılmaya uygun değildirler (5).

Yer üstü su seviyesi ise mezarlığın doğusundan güneyine geçen Seyit Ahmet deresi boyunca problemlidir. Drenaj şartları oluşturulmadığından kışın kuzeyden güneye olan eğimle yüzeysel sular taşındığından mezar içlerini ve mezarlık alanı su ile kapatmakta olduğundan problemlidir. Bu bölümlerin mezarlık olarak kullanılmış olması önemli bir planlama hatasıdır. Derenin İçme suyu havzalarına uzak olması ve denize açılması başka olumsuzlukları önlemektedir (3).

Mezarlık alanının sıcaklık, yağış, nem gibi cesetlerin parçalanmasına etki eden iklimsel faktörler yönünden istenilen düzeye yakın olup mevsimsel değişimlere rağmen iyi durumda sayılır. Hâkim rüzgârların kuzey doğu-güney batı yönünde olması kötü kokuların konutlara ulaşmasını engellemektedir. Mezarlığın

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM
ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

mülkiyet, plan gibi konularda önemli bir sıkıntısı bulunmamakta ancak sit kararı bulunmasına rağmen sitin türü ve derecesi hala belirlenememiştir (3).

Tasarımsal olarak bakıldığında bir plandan söz edilememektedir. Mezarlıktaki adalar birbirinden farklı büyüklük ve şekildedir. 11. adası hariç gömüler adalara rast gele yapıldığından ada içi yollar bulunmamaktadır. Mezar tahsisleri aynı alanda bir birinden farklı ölçü ve miktarlarda yapılmış olması ve zorlama tahsislerle kible yönlerinde bile farklılıklara rastlanılmaktadır.

Yeni mezarlık alanlarının mutlaka parsel planında hazırlandıktan, alt ve üst çalışmaları bitirildikten sonra gömüye açılması şarttır. Mezarlığın çok sayıdaki girişinin kontrolsüz olması, girişlerin çoğu yerde fonksiyonel olmaması ciddi bir sorundur. Duvar miktarı yeterli gibi görünmekle beraber malzeme seçimi ve yüksekliği tartışmalıdır.

Mezarlık içi ulaşım sirkülasyonu yanlış tahsislerden dolayı yeterli değildir. Otopark alanı özel günlerde ihtiyacı karşılayamamaktadır. Tarihi mezarlıklarda alan üretme şansı bulunmadığına göre araç girişleri kısıtlanmalıdır. Hizmet binası ve gasil hanesi uygun yerde ve ölçüde iken merkez kısımda wc ihtiyacı bulunmaktadır. Dini tesis miktarı yeterli iken bulunan noktadaki ulaşım sirkülasyonu olumsuz etkilenmektedir. Mezarlıkta meydan ve toplanma merkezleri yok denecek kadar azdır.

Donatılar konusunda mezarlığın oldukça fazla sorunu bulunmaktadır. Çeşmeler adalara uygun miktarlarda dağıtılmış değildir. Alt yapı sorunları ile beraber bakım problemleri vardır. Çoğu yerde fonksiyonlarını tamamlamış çeşmeler atıl bir şekilde durmaktadır. Çeşmelerin mezar sahiplerinin durumlarına göre değil idarelerce tasarımının bakımının yapılması gerekmektedir.

Çöp sepeti, oturma mekanları ve birimleri yetersizdir. Aydınlatma ana aks ve 8. adada yoğun iken diğer bölümlerde yoktur. Mezarlıkta alt yapı çalışmaları eskiye nazaran oldukça iyi durumda sayılsa da düzensizlik içinde problemleri çözilemeyen kısımları da bulunmaktadır (3).

Mezarlıktaki bitkisel bakım çalışmalarının ana aks üzerindeki yol ve bu yola paralel çiçek parterlerinde ve mezar üstlerinde kısmen uygulanmakta iken

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

mezarlık genelinde ot biçim ve temizlik haricinde önemli bitkisel bakım çalışmaları bulunmamaktadır.

Mezarlıkta bitki dikim ve bunlara dönük bir çalışma programı bulunmadığından gerek cenaze sahipleri gerekse de çalıştırdıkları bakıcı olarak ta tanıtılan kişilerce saat mefhumu dışında rast gele uygulamalar yapılmaktadır.

Mezarlıktaki Osmanlı dönemine ait tarihi mezar taşlarına, servi ve çınar ağaçlarına dönük koruma ve iyileştirme çalışmaları bulunmamaktadır. Mezarlıkta mezar yapı standartları ve uygulamaları istenilen düzeyde değildir. Mezarın kapladığı alan ve yükseklik dışında bir kriter aranmamaktadır. Mezarlıkta güvenlik bulunmakla beraber yeterli miktarda değildir. Mezarlığın idaresi adına çalışan personel sayısı az ve nitelik problemleri bulunmaktadır (3).

Karacaahmet mezarlığında tespit edilen sorunlara yönelik olarak aşağıdaki önerilerin dikkate alınması gerekmektedir.

- Yeni gömü ve tahsislerin durdurulması ve mevcut envanterlerin çıkartılması,
- Mezar ve diğer inşaatlara, bitki dikim ve bakım uygulamalarına standart getirilmesi ve uygulamaların her aşamasında yerinde takibi gerekirse tüm uygulamanın idare tarafından bedeli mukabili yaptırılması,
- Mezarlık alt yapı çalışmalarının bitirilmesi,
- Mezarlık adalarının içindeki yol, merdiven, rampa vb çalışmalarının devam ettirilmesi, mevcutların iyileştirilmesi,
- Mezarlık içi sirkülasyonun sağlaştırılması,
- Mezarlığın drenaj problemlerinin giderilmesi,
- Mezarlıktaki yetersiz ve niteliksiz donatıların tarihi yapıya da uygun hale getirilmesi,

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

- Otopark alanlarının mezarlık dışında da olsa sayılarının arttırılması,
- Tarihi yapının korunması ve ihyası ile kültürel etkinliklerle tanıtımı için bir çalışma ekibi ve danışma kurulunun oluşturulması,
- Güvenlik sayısının arttırılması ve güvenliği destekleyici noktaların yeterli ve düzenli hale getirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak mezarlıklar kent içinde bir tür arazi kullanım şeklidir. Bu nedenle önemli bir fiziki planlama konusu olarak ele alınmalıdır (5).

Mezarlıkların temel işlevi, ölü bedenlerin kamu sağlığını tehlikeye atmadan toprağa dönüşümün sağlandığı depolama alanları olmasıdır. Ayrıca, geride kalanlar için ziyaret, hatırlama ve sembol alanlarıdır. Ancak, mezarlıklar, ilahiyat, sanat tarihi, antropoloji gibi disiplinler için dini, sembolik, ruhani anlam içermekle birlikte kent planlama yada ekoloji ile ilgilenen bilim dalları için önemli ekolojik rezerv alanlar yada potansiyel yeşil alan olarak ilgi görmektedir (7).

Mezarlıkların hem planlama hem de tasarım aşaması çok disiplinli bir çalışmanın ürünü olmalıdır. Eğer başarılı, duyarlı ve tatmin edici bir planlama hedefleniyorsa, konunun; felsefi, tarihi, kültürel, sosyal, yasal, biyolojik ve estetik verileri iyi bilinmelidir (5).

Mezarlık planlaması; kentsel yerleşimde nüfus artış hızı ve ölüm oranına bağlı olarak, uygun büyüklük ve özelliklere sahip olan arazinin seçimi, seçilen arazide tasarım ve uygulama aşamalarını içermektedir. Ayrıca yapılacak planlar kentin karakteri, değişim süreci ve gereksinimleri doğrultusunda uyum gösterebilen esnek bir yaklaşımla gerçekleştirilmelidirler (4).

Mezarlık planlamada en önemli konulardan biride yeterli büyüklükte uygun bir yer seçiminin gerçekleştirilmesidir. Mezarlık büyüklüğünün saptanmasında kentin; bugünkü ve gelecekteki nüfusu, yıllık ortalama ölüm oranı gibi demografik özellikleri etkili olmaktadır (6).

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

Kent için gerekli mezarlık alanı büyüklüğü; kent nüfus artış hızı ve ölüm oranı ile birim mezar alanı genişliği dikkate alınarak saptanmalıdır. Buna göre, kentin 20-25 yıl sonraki nüfus projeksiyonu ve olası ölüm sayısının ne olacağı hesap edilmelidir (3).

Mezarlık alanının büyüklüğü; kentin nüfusunda doğum ve göçe bağlı olan artış ile ölüm oranı gibi demografik veriler, mezar parsel büyüklüğü ve mezarda ölünün gömülme süresi göz önüne alınarak hesap edilmelidir (4).

Mezarlık yeri belirlenirken olabildiğince kamu arazileri tercih edilmeli, mecbur kalınmadıkça kamulaştırılmaya gidilmemelidir. Ayrıca mezarlık alanı için yer seçimi sırasında, gelecek yıllarda kentin gelişimiyle konut, sanayi, yol vb. kullanımlardan gelecek baskıda dikkate alınarak, düşünülen alanlar alternatif kullanımları açısından da değerlendirilmelidir. Bu nedenle arazi kullanım planları ve kentin gelişim planları mezarlığın yeri seçilmeden önce incelenmelidir (4).

Mezarlık sahası; bataklık, su birikintileri ile yeraltı suyundan mümkün olduğu kadar uzak olmalıdır. Mezarlıkta yeraltı su seviyesinin kazısı yapılmış mezarın kazı zemininden itibaren asgari 1 – 1,5 m aşağıda olmalıdır. Aksi durumda özellikle kışın yağmurlu zamanlarda taban suyu hızla yükseleceğinden defin için açılmış mezarın tabanından su çıkacaktır.

Cenazeler toprağa değil de suya defin edilmiş olacaktır. Bu ilk ve mükerrer definler için istenmeyen bir durumdur. Mükerrer defin için açılmış mezarda bulunan cenazede su içerisinde kalmış olacağından gerek cenazeye saygı gerekse de teknik sebeplerle mezar yeni cenaze defni için kullanılamayacaktır. İleriye doğru olması muhtemel sıkıntıları önleyebilme adına mutlaka definler öncesi mezarlıkta drenaj sistemi kurulmalıdır.

Mezarlık alanı toprağı su tutmamalı, geçirgen yapıda ve mikroorganizma faaliyetleri yeterli düzeyde olmalıdır. Çok gevşek zeminli araziler, kayalık ve çok sert zeminli araziler bu amaç için uygun değildir (6).

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

Balçıklı kil ya da kaba çakıllı topraklar suyu tutma ve kolay kazılamama nedenleriyle mezarlık için uygun değildir. Ayrıca kireçli ve gözeneksiz topraklarda mikrobiyotik aktiviteler engelleneceğinden bu tip topraklarda mezar yeri olarak uygun değildir (3).

Mezarlık alanlarında eğimin yüzde 15'i geçen yerlerinde cenaze defni değil, su yüzeylerine, oturma dinlenme mekânlarına ya da yapısal elemanlara yer verilmelidir (3).

En iyisi bu eğimdeki yerler ağaçlandırılarak mezarlıktaki gömü yeşil alan oranı dengelenmeye çalışılmalıdır. Ayrıca eğimli arazilerde teraslama şeklinde mezar yapıları yapılabilir de bu iş bazen arazinin kamulaştırma maliyetine yakın bedellere tekabül edebilecek, ancak gerek definlerde gerekse de mezar ziyaretlerinde özellikle yaşlılar için sıkıntılar verecek, cenaze sahipleri de eğimden dolayı mezarlarını yaptırırken hafif meyilli arazilerdeki mezarlıklara göre yüzde 30- 40 oranında bazen daha fazla inşaat bedeli ödemek zorunda kalacaklardır.

Ayrıca arazide yaya ulaşımı için çok sayıda merdiven ve duvar yapmak zorunda kalınacaktır. Kuzeye bakılı alanlarda cesedin çürümesi güç olacağından bu alanlar mümkün olduğu oranda mezarlık olarak seçilmemelidir (3).

Mezarlıklar insanların cenazelerini rahatlıkla götürebileceği ve toplu taşıma araçlarıyla ziyaret edebileceği bir mesafede mümkünse ana arterlere ya da ikinci derecede yollara yakın kolay ulaşılabilir yerlerde olmalıdır. Ayrıca belediyelerde hizmet birimlerinin de farklı bir ilçede bulunan bölge mezarlıklarındaki hizmetlerini yerinde, zamanında ve tasarruflu bir şekilde görebilmeleri için iyi bir ulaşılabilirlik planlaması yapılmalıdır. İstanbul'da özellikle insanlar mezarlıkları ziyaret edebilecekleri mesafelerde, evlerine en yakın yerde olmasını istemektedirler.

Mezarlığın ziyaret yakınlığı, mezarlığın düzeninden ve mezar yeri ücretinden daha fazla tercih edilmektedir. Gerek cenaze yakını ve mezarlık ziyaretçileri için gerekse de belediye için bu mesafe İstanbul şartlarında trafikte kalma süresi dâhil bir saati geçmemelidir. İdeal olarak mezarlığın ilçe merkezine ve/veya hizmet birimine uzaklığı 15–20 km çapında bir alanda olmalıdır. Daha uzaktaki yerlerde bulunan mezarlıklara cenaze sahipleri defin için gönderilememekte ya

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

da çok zorlanılmaktadır. Bu durumda şehir içinde doluluk oranını tamamlamış ancak ikametlerine yakın mezarlıklara cenazelerini defin ettirmek için cenaze yakınları belediyelere ve çalışanlara her türlü sıkıntıyı yaşatmaktadırlar. Kabulü durumunda ise eski mezarlıkta yeşil alan için ya da donatılar için ayrılmış alanlara hatta yollara dahi gömüler yapılmak durumunda kalınmakta, mezarlıkta fonksiyonlar bozulmaktadır. Bu yüzden eski mezarlıklar üzerindeki talebi de kırma adına bu hususlara dikkat edilmelidir.

Büyükşehir belediyeleri kendi yerel koşulları (Ölüm ve doğum oranının yüksek oluşu, aşırı göç, mevcut mezarlıklarda tahsis yapılabilecek alan miktarının azlığı, iklim, yerleşim şekli, ulaşım, jeolojik koşulları, topografik yapı, bitki örtüsü, SİT vb gibi) zorluğu göz önünde bulundurarak yetki sınırlarındaki alanlarda aranabilecek ve uygulanması gereken genel kaidelerden istisna tutulmalıdır. Teknik kabiliyetleri ve mali imkanları yeterli olan Büyükşehir Belediyeleri çeşitli teknolojik imkan vasıtaları ile ıslah çalışmaları yapıp (drenaj, ilaçlama, cesetlerin ayrışmasına müsait hale getiren yapı ve dışarıdan taşınan toprak, eğimli arazide duvarla kademe, rüzgar perdesi vb gibi) uygun şartları kendileri sağlamaya çalışmalıdır. Kişilerin kendi mülkleri ya da kamu arazileri üzerine izinsiz açtıkları mezarlar belediyelerince değerlendirilerek gerekirse mezarları umumi mezarlıklara nakil yapmaya, ya da mezarlık vasfına uygunsa belediye mezarlığı haline getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- [1] Cömertler, S., Cemeteries. Planing and Desing Principles, Graduate Thesis, İzmir İnstitute of Tecnology, 2001.
- [2] Özkardaş, V., İstanbul Mezarlıklarının Peyzaj Planlama, Tasarım ve Bakım Çalışmaları Açısından İncelenmesi Karacaahmet Mezarlığı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2010.

KARACAAHMET MEZARLIĞININ PEYZAJ TASARIMI ve BAKIM
ÇALIŞMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yıldız AKSOY, Vahit OZKARDAŞ

- [3] Arslan, M., Kent Ekolojisi Açısından Yeşil Kuşak Ve Ankara Örneği, Peyzaj Mim. Dergisi 91 (2), 15-18, Ankara, 1991.
- [4] Özkan, B., Küçükberbaş V.E., Kaplan, A., Aslan, N., Açık Yeşil Alan ve Rekreasyon Alanı Olarak Mezarlıkların Planlama ve Tasarım Sorunları İle Çözüm Olanaklarının İzmir Kenti Örneğinde Araştırılması, *Araştırma Raporu*. Ege Üniversitesi Araştırma Fonu, İzmir, 1996.
- [5] Söylemez, H., Her Mezar Bir Ölüyü, Her Ölü Bir Tarihi Anlatır, Aksiyon, [Dergi],(<http://www.medeniyetimiz.com/default.aspx?durum=incele&id=729>), 2006.
- [6] Uslu Odabaş, A., Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Mezarlıkları ve Çağdaş Bir Yaklaşımla Ankara Kenti İçin Örnek Bir Mezarlık Planlaması Üzerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara, 1997.
- [7] Aktan, N., Fiziksel Planlama Yönünden İzmir ve Frankfurt Kent Mezarlıklarının Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 1999.